

3. Юркевич И.Д., Гельтман В.С. География, типология и районирование лесной растительности. – Минск: Наука и техника, 1965. – 288 с.

4. Янушко А.Д. Экономика лесного хозяйства. – Минск: УП "ИВЦ Минфина", 2004. – 368 с.

5. Янушко А.Д. Демидовиц В.П. Структурная перестройка экономического механизма в лесном хозяйстве// Труды Белорусского государственного технологического ун-та. Серия 6: Экономика и управление. – Минск: БГТУ. – 1997, вып. 3. – С. 37-42.

УДК 639.1(639.104)

М.Л. Вдовцов¹ – "Віноблагроліс"

ОБҐРУНТУВАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ РОЗВЕДЕННЯ ДИКИХ ТВАРИН ПІДПРИЄМСТВОМ "ВІНОБЛАГРОЛІС"

Зважаючи на сприятливі природно-історичні та біоценотичні умови і враховуючи вимоги чинного законодавства обґрунтована доцільність розведення диких тварин на підприємстві "Віноблагроліс".

Ключові слова: розведення диких тварин.

M.L. Vdovtsov – chief director of "Vinoblagrolis"

Grounds for the usefulness of the breeding of wild animals in the "Vinoblagrolis"

The usefulness of the breeding of wild animals in the "Vinoblagrolis" is grounded following to the current law and considering the appropriate natural, historical and biocenotic conditions.

Keywords: grounds, breeding, wild animals.

Відомо, що розведення й утримання диких тварин тісно пов'язане з їх прирученням та одомашненням. Зародилося воно, ймовірно, 15-20 тисяч років тому, тобто за 5-10 тисяч років до початку domestикації диких тварин. Одним з напрямків розведення диких тварин є створення звіринців – зоологічних парків. Найдавніші звіринці існували в Єгипті, Китаї та Мексиці ще до нашої ери [1]. В Європі перші зоологічні парки з'явилися у XVIII ст.: у Відні (1752), Мадриді (1774) і Парижі (1793). На теренах України перший звіринець організував С. Петруський (1825), пізніше були створені зоологічні парки в Харкові (1896), Миколаєві (1901) і Києві (1908). У наш час розведення диких тварин у зоологічних парках, у вольєрах і навіть на спеціальних фермах набуло широкого поширення в багатьох країнах світу. В Україні, за винятком окремих випадків, ця проблема залишається поза увагою як науковців, так і практиків [2-9]. Більше того, недостатня кількість підприємств, що займаються утриманням і розведенням диких тварин істотно ускладнює як збереження генофонду і відтворення чисельності мисливської фауни, так і ведення екологічного виховання молоді.

Мета даної роботи – розробити обґрунтування організації утримання і розведення автохтонних та алохтонних видів тварин Вінницьким обласним комунальним спеціалізованим лісогосподарським підприємством "Віноблагроліс" Міністерства аграрної політики України.

¹ генеральний директор

Дослідження проводилися загальноприйнятими методами. Зроблено аналіз природно-історичних особливостей району розміщення підприємства та рекогносцировочне обстеження території відведеної для створення вольєрів; досліджені особливості біогеоценотичного покриву і гелмінтологічна ситуація на ділянках окремих вольєрів; вивчено зарубіжний досвід і нормативно-правничі засади розведення диких тварин, а також охарактеризовано біологічні особливості перспективних для розведення видів звірів і птахів.

Ліси "Віноблагроліс" розташовані в межах Дністровсько-Дніпровської Лісостепової фізико-географічної провінції. Поверхня області – хвиляста лесова рівнина, що поступово знижується з Північного-Заходу на Південний Схід. Долина Південного Бугу поділяє область на дві частини. На Північно-Східну – Придніпровську височину (висота до 322 м н.р.м.) та Північно-Західну рівнину (висота н.р.м. до 300 м). Характерні ландшафти з сірими лісовими ґрунтами, що утворилися під широколистяними лісами. Трапляються плоскі і слабо хвилясті ділянки з глибокими мало гумусними чорноземами, що сформувались під степовими луками. Поширені також вододільні рівнинно-хвилясті місцевості з глибокими мало гумусними чорноземами і долинно-балкові з еродованими сірими лісовими ґрунтами. Місто Вінниця та його околиці розташовані в межах Волинсько-Подільського кристалічного масиву, прикритого четвертинними відкладеннями пісків, глин, вапняків та мергелів. Перемішуючись із залишками рослинного світу, вони утворили родючі чорноземні ґрунти. За геоботанічним районуванням ліси "Віноблагроліс" розміщені в межах Вінницької (Центрально-подільської) геоботанічної округи, що представляє собою частину Подільсько-Бессарабської геоботанічної підпровінції, Східноєвропейської широколистяно-лісової провінції. Згідно лісомисливського районування територія Вінницької області відноситься до Подільського лісомисливського району, Західноукраїнської Лісостепової лісомисливської округи, Лісостепової Правобережної лісомисливської області [2]. Природна рослинність на теренах Вінницької області займає всього близько 17 % території, з них 3 % припадає на лучні степи і луки, 0,5 % – на болота. Площа лісів близько 360 тис. га, в тому числі на схилах ярів і балок – понад 43 тис. га, полезахисних лісосмуг – понад 20 тис. га. Головні лісотвірні породи: дуб звичайний, граб, ясен, клен гостролистий, липа, в'яз. На півдні області зростає дуб скельний, у заплавах річок – вільха чорна. Для Вінниччини характерне тривале не спекотне літо з достатньою кількістю вологи та порівняно короткою не суворою зимою. Середня температура січня $-5,8^{\circ}\text{C}$, липня $+18,3^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів 638 мм. З несприятливих кліматичних явищ спостерігаються хуртовини (від 6 до 20 днів на рік), тумани в холодний період року (37-60 днів), грози з градом (3-5 днів). Тривалість світлового дня коливається від 8 до 16,5 годин.

У цілому природно-історичні особливості району розміщення підприємства відповідають біологічним особливостям перспективних для утримання і розведення автохтонних (олень лісовий, сарна європейська, свиня дика, фазан, куріпка сіра, перепілка та ін.), реінтродукованих (зубр) та інтродукованих (лань, олень плямистий, страус Ему та ін.) видів тварин.

Як свідчать матеріали державної, офіційної статистики (форма 2 ТП – мисливство) чисельність і щільність населення основних видів мисливських тварин на території Вінницької області дуже низька. Більше того, упродовж останніх 5-15 років встановилася стійка тенденція до подальшого зменшення їх поголів'я. Так, у 2000 р. обліковано 8814, а у 2004 р. – всього 5671 особина сарни європейської, тобто чисельність виду зменшилася на 35,7 %. Чисельність сарни європейської у 2001-03 рр. становила відповідно 8331, 7862 та 7909 голів. Поголів'я свині дикої у 2000 р. становило 2308 особин, а через п'ять років, у 2004 р. – 1489 особин, тобто чисельність зменшилася на 819 особин, що у відсотках становить 35,5 %. У 2001-2003 рр. чисельність свині дикої становила 2313, 2077 та 2092 особини відповідно. Незважаючи на сприятливі природно-історичні умови, а також добрі кормові та захисні властивості мисливських угідь області, фактична щільність населення сарни європейської коливається в межах 1,5-3,5, а свині дикої 0,5-1,0 особин на тисячу гектарів придатних для поширення видів угідь. При цьому, згідно "Настанови з упорядкування мисливських угідь", Київ, 2002. – С. 31, оптимальна щільність населення сарни європейської становить в угіддях 2-го класу бонітету – 39 голів, а 3-го – 21 особина; для свині дикої – 9 і 6 голів відповідно. Порівнявши фактичну щільність населення сарни та свині дикої з оптимальною щільністю населення зазначених видів бачимо, що тільки для досягнення нормативної оптимальної щільності населення в мисливських угіддях області необхідно збільшити поголів'я свині дикої у 5-10, а сарни європейської у 10-25 разів. Фактична чисельність оленя лісового в мисливських угіддях області з року в рік зростає: з 53 особин у 2000 р., до 59 у 2001 р., 67 у 2002, 77 у 2003 та 82 особин у 2004 р. Однак темп зростання чисельності оленя мінімальний і складав від 11,3 %, у 2001 р., до 14,9 %, у 2003 р. У 2004 р. приріст поголів'я оленя різко зменшився і становив всього 6,4 %. Ще меншим приростом поголів'я відзначається олень плямистий, чисельність якого в області становила: у 2000 р. – 406, у 2001 р. – 411, у 2002 р. – 427, у 2003 р. – 456 і у 2004-428 голів. Приріст поголів'я оленя плямистого становив у 2001 р. – 1,2 %, у 2002 р. – 3,9 %, у 2003 р. – 6,8 %. У 2004 р. чисельність оленя плямистого зменшилася на 28 голів, тому приріст набув від'ємного значення і складав 6,1 %. У попереднє десятиріччя лань зникла з території області й тому у 2004 р. було знову завезено 5 особин. Чисельність поголів'я зубра у Вінницькій області, з незначними коливаннями утримується на одному рівні. У 2000 р. обліковано 91 зубра, у 2001 р. – 102, у 2002 р. – 126, у 2003 р. – 126, а у 2004 р. – всього 95 особин.

Низька чисельність поголів'я основних видів мисливських тварин на теренах Вінницької області вимагає невідкладних заходів, спрямованих на збільшення щільності населення цих тварин. Одним з ефективних шляхів збереження, відтворення і раціонального використання об'єктів тваринного світу є розселення автохтонних мисливських та акліматизація нових для фауни України видів тварин. З метою забезпечення збереження генетичного фонду мисливських, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення видів тварин необхідно створити центри та "банки" для збереження генетичного матеріалу.

Одним з таких центрів можуть стати вольєри для утримання і розведення диких тварин на території Вінницького обласного комунального спеціалізованого лісогосподарського підприємства "Віноблагроліс", котре відповідно до Лісового кодексу України (Відомості Верховної Ради. 1994, № 17, ст. 99) веде господарство у колишніх колгоспних лісах у межах всієї Вінницької області. Перша ділянка відведена для організації утримання та розведення диких тварин розташована на північній околиці м. Вінниця. Координати – 28°30' довготи та 49°10' широти. Від сусідніх землекористувачів територія призначена для утримування і розведення диких тварин відгороджена суцільними залізобетонними плитами, що мають висоту до 2,0 м. Окрім існуючої огорожі по периметру території, кожен вольєр (загін) огорожено окремо дротяною сіткою у поєднанні з дерев'яними перекладами. Загальна висота огорож вольєр сягає 3-4 м. Подвійна конструкція огорожі особливо з боку автомагістралі унеможливило потрапляння тварин з вольєру за його межі і створення аварійної ситуації.

Результати біоценотичних досліджень свідчать про значне біологічне різноманіття, як рослинного, так і тваринного (безхребетні) розселення території, відведеної для утримання і розведення диких тварин. У рослинному покриві виявлено майже півсотні судинних рослин, серед яких такі види, як люпин багатolistий, конюшина середня і повзуча, тимофіївка лучна, ожина сиза, бузина чорна, верба козяча, осика та інші, що можуть служити природним кормом для зазначених видів ратичних. Позитивним є також наявність поблизу вольєрів резервної ділянки для вирощування кормових культур.

У процесі обстеження території, відведеної для вольєрного розведення мисливських видів звірів (олень, сарна, лань, кабан та ін.) і птахів (фазан, куріпка, перепілка та ін.) нами не виявлено проміжних живителів трематод і нематод – представників прісноводних моллюсків (ставковики звичайний, малий, болотяний та ін.). На досліджуваній території не виявлено також імаго представників комах, зокрема, твердокрилих (хрущ травневий західний (*Melolontha melolontha*) та нехрущ червневий (*Amphimallon solstitialis*), личинки яких є проміжними живителями скреблянки гігантської (*Macracanthorhynchus hirudinaceus*) – паразита травного тракту представників родини *Suidae* (свині дикої)).

Окрім того, актуальним для України в цілому, та для Вінниці зокрема залишається використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях з метою організації наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів щодо охорони тваринного світу; виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин; пропаганди важливості охорони тваринного світу; стимулювання діяльності, спрямованої на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу, а також для комерційних та інших цілей відповідно до чинного законодавства.

Поряд із зазначеним вольєрне господарство зможе виконувати ще одну важливу еколого-соціальну, принципово нову, в умовах України, функцію – забезпечувати життя диких тваринам, що з тих чи інших причин потрапили до рук людини. Подібні осередки для надання допомоги й утримання

диких тварин існують практично в усіх країнах Західної Європи, проте в Україні вони відсутні, за винятком окремих аматорських спроб.

Результати аналізу нормативно-правових актів, щодо використання тваринного світу свідчить, що законодавством України дозволяється утримання набутих в установленому порядку мисливських тварин у штучно створених умовах, в яких вони живляться переважно природними кормами, але не мають можливості вільно переміщуватися за межі штучно ізольованої ділянки мисливського угіддя, а також – утримання мисливських тварин у відповідних спорудах, де вони не мають можливості живитися природними кормами та самостійно виходити за межі таких споруд. Згідно з чинним законодавством (статті 23, 31, 32, 45 та ін. Закону України "Про тваринний світ") і статутом підприємства до повноважень "Віноблагроліс" у галузі мисливського господарства та полювання належить: організація робіт з охорони, використання і відтворення мисливських тварин, збереження та поліпшення стану мисливських угідь; підготовка проектів планів переселення мисливських тварин, організація роботи з їх штучного відтворення; вирішення інших питань у галузі мисливського господарства та полювання відповідно до законодавства.

Таким чином, Вінницьке обласне комунальне спеціалізоване лісогосподарське підприємство "Віноблагроліс" з позиції законодавства України і свого статуту та, зважаючи на сприятливі природно-історичні умови має всі підстави для організації вольєрного розведення диких тварин з метою збереження, відтворення і раціонального використання об'єктів тваринного світу; розселення автохтонних мисливських та акліматизації нових для фауни України видів тварин; для забезпечення збереження генетичного фонду мисливських, рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин; створення центру та "банку" для збереження генетичного матеріалу; використання об'єктів тваринного світу в наукових, культурно-освітніх, виховних та естетичних цілях; організації наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування заходів щодо охорони тваринного світу; виховання громадян у дусі гуманного ставлення до тварин; пропаганди важливості охорони тваринного світу; стимулювання діяльності, спрямованої на охорону, раціональне використання і відтворення тваринного світу, а також для комерційних та інших цілей відповідно до чинного законодавства за спеціальними дозволами, що видаються згідно з правилами, що встановлюються Міністерством екології та природних ресурсів України.

Література

1. Біологічний словник// Редколегія. 2-е вид. – К.: Головна редакція УРЕ. 1986. – 680 с.
2. Бондаренко В.Д., Делеган І.В., Татаринів К.А., та ін. Мисливствознавство. – К.: НМК ВО, 1993. – 200 с.
3. Делеган І.В. Віденські олені// Лісовий і мисливський журнал. – 1999 Б, № 5. – С. 32.
4. Делеган І.В. Охорона різноманіття мисливських тварин: правові аспекти// Наук. вісник УкрДЛТУ: Охорона біорізноманіття: теоретичні та прикладні аспекти. – Львів: УкрДЛТУ. – 2000, вип. 10.3. – С. 34-39.
5. Делеган І.В., Делеган І.І., Дикий І.В. Сучасний стан і перспективи інтенсивного розведення видів підродино олені справжні (*Cervinae*)// Вісник Львів. ун-ту. Серія біол. – 2001 Г, вип. 27. – С. 156-161.

6. Делеган І.В., Делеган І.І. Свиня дика в антропогенному ландшафті// Вісник Луган. держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2002, № 1. – С. 198-201.
7. Делеган І. Лісова зоологія. Безхребетні. – Львів: Поллі. 2003. – 473 с.
8. Делеган І.В. Біологія лісових птахів і звірів. – Львів: Поллі, 2005. – 600 с.
9. Зайцев А.Г., Брусова З.А., Поляков К.С. Звероводство. – К.: Урожай, 1984. – 120 с.
10. Kolar Z. Metody chovu v intensivnich chovech jelenovitych// Myslivost. Strsz myslivosti. Rocnik 48 (78). № 5, 2000. – S. 14-15.
11. Pintir J. Intensivni chovy elenovitych v Ceske republice// Myslivost. Strsz myslivosti. Rocnik 48. № 1, 2000. – S. 4-6.

УДК 630*15;630*907.13

Ст. наук. співроб. М.С. Гунчак, канд. с.-г. наук – Український НДІзірліс ім. П.С. Пастернака; пошукувач М.М. Лушак – НЛТУ України

БІОЛОГІЧНІ ТА ЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЕДМЕДЯ БУРОГО (*URSUS ARCTOS* LINNAEUS, 1758) В КАРПАТАХ

Охарактеризовано особливості розмноження, річний цикл життя, живлення та окремі аспекти етології ведмеда бурого у Карпатах.

Ключові слова: ведмідь бурий (*Ursus arctos*), живлення, хижацтво, поведінка.

Senior research worker M.S. Hunchk – Ukrainian NDIzirlis the name P.S. Pasternaka; пошукувач М.М. Luschak – NUFWT of Ukraine

Biological and ecological features of bear of brown (*Ursus arctos* Linnaeus, 1758) in Carpathians

Reproduction, annual cycles of life, food and preying on others, mind, and other behaviour aspects for brown bear in Carpathians are considered.

Keywords: brown bear (*Ursus arctos*), food, preying, behaviour.

Родина Ведмежі (*Ursidae* Fischer, 1817) в наш час представлена 7 видами, ведмідь бурий серед них найпоширеніший. Ще недавно цей могутній хижак був звичайним звіром суцільних лісових масивів на значній частині території країни. Навіть у першій половині XIX ст. ведмеді ще водились у лісових хащах Полісся. Тепер ведмідь залишився тільки в західній частині країни – у гірських місцевостях карпатських лісів. За останні десятиліття в лісах Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської та Чернівецької областей чисельність ведмеда бурого помітно зменшилась.

Велика ведмежа голова сидить на короткій м'язистій шиї, і ніби переходить в масивний бочкоподібний тулуб. хвіст короткий, на стопохідних лапах п'ять пальців з міцними довжиною 6-12 см кігтями, що не втягуються. Висота в холці 70-130 см, жива маса дорослих особин може сягати 600 кг. Забарвлення дуже мінливе: від світло-кремового до чорного. Для ведмежат характерний білий "нашийник", що іноді може зберігатися і в дорослих особин. Череп у ведмеда великий, масивний, з сильно розвинутими гребенями і виличними дугами, у самиці дещо менший і більш заокруглений. Кістки черепа масивні з чітко вираженими гребенями – середнім і потиличним.

Мета цієї роботи – з'ясувати основні біологічні та екологічні особливості ведмеда в умовах Українських Карпат. Дослідження проводилися загальноприйнятими методами на теренах Карпатської лісомисливської області.